

**„Jubileusz 25-lecia utworzenia Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska”
objęty patronatem honorowym Wojciecha Salugi – Marszałka Województwa Śląskiego
Seminarium jubileuszowe
„Idea ochrony przyrody w służbie demokratycznego społeczeństwa
– wczoraj, dziś i jutro”
Katowice, 16 maja 2018 r., Sala Sejmu Śląskiego**

**Andrzej Jermaczek
Klub Przyrodników w Świebodzinie**

**ORGANIZACJE POZARZĄDOWE W OCHRONIE POLSKIEJ PRZYRODY
– ICH ROLA I ZNACZENIE ORAZ OSIĄGNIĘCIA I OGRANICZENIA**

Streszczenie

Organizacje pozarządowa (NGO od ang. non-government organization) to organizacje działające na rzecz wybranego interesu i nie działające w celu osiągnięcia zysku. W odróżnieniu od organów publicznych, a podobnie jak przedsiębiorcy, reprezentują własność prywatną i powstają z inicjatywy prywatnych osób, ale, w odróżnieniu od przedsiębiorstw, a podobnie jak władze publiczne – działają w interesie publicznym, a nie prywatnym. W polskim prawie definicję ustawową organizacji pozarządowej zawiera art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2018 r. poz. 450). Najpopularniejsze organizacje pozarządowe to stowarzyszenia i fundacje.

Spośród ponad 80 tys. formalnie zarejestrowanych w Polsce organizacji najwięcej zajmuje się sportem, rekreacją, turystyką, edukacją, kulturą i sztuką oraz ochroną środowiska. Spośród nich celem kilkuset są różne aspekty ochrony przyrody. Kilkadziesiąt prowadzi działania profesjonalne, zatrudniając łącznie kilkuset pracowników, dysponując wykwalifikowaną kadrami, sprzętem i infrastrukturą. Wśród nich wymienić można Fundację WWF, Fundację Dziedzictwo Przyrodnicze, Klub Przyrodników, Komitet Ochrony Orłów, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”, Północnopodlaskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Pracownię na Rzecz Wszystkich Istot, Towarzystwo Badań i Ochrony Przyrody i wiele innych. Najstarszą i ciągle prawdopodobnie najliczniejszą organizacją społeczną zajmującą się w Polsce ochroną przyrody jest Liga Ochrony Przyrody, jednak kilkadziesiąt lat uzależnienia od władz w okresie PRL pozostawiło trwałe ślady na jej profilu i formach działalności, które wydają się dziś coraz bardziej anachroniczne.

Główne pola działalności organizacji pozarządowych to ochrona przyrody oraz edukacja na jej rzecz, działania interwencyjne, badania i ekspertyzy oraz lobbing na rzecz proprzyrodniczych rozwiązań prawnych i poszanowania prawa ochrony przyrody w praktyce.

Podstawą formą działalności z zakresu ochrony przyrody są projekty finansowane ze źródeł zewnętrznych, zarówno krajowych (NFOŚ, WFOŚ, dawniej EkoFundusz) jak i zagranicznych, np. z Funduszu LIFE. Dotyczą one ochrony zagrożonych i ginących gatunków oraz siedlisk przyrodniczych – łąk, muraw, torfowisk. Przykłady takich działań to np. projekt restytucji wymarłego w Polsce susła moregowanego realizowany przez PTO Salamandra, ogólnopolski program ochrony torfowisk alkalicznych prowadzony przez Klub Przyrodników, program ochrony wodniczki realizowany przez OTOP, ochrona strefowa ptaków drapieżnych Komitetu Ochrony Orłów czy program ochrony ginącego nietoperza – podkowca małego PTPP „pro Natura”. Znaczących projektów, zrealizowanych przez ostatnie kilkanaście lat przez organizacje pozarządowe wymienić można kilkaset.

Co najmniej kilkanaście organizacji pozarządowych posiada własne grunty – cenne i wymagające ochrony prywatne „ostoje”, na których biernie bądź czynnie chroni przyrodę. W posiadaniu, zarządzie bądź użytkowaniu organizacji znajduje się kilkaset obszarów i obiektów o łącznej

powierzchni kilkunastu tysięcy hektarów, w tym siedliska ptaków wodnych i błotnych, torfowiska, murawy z roślinnością kserotermiczną i wiele innych. Podejmowane na nich działania to renaturyzacja stosunków wodnych, przywracanie ekstensywnego użytkowania rolniczego – koszenia lub wypasu zwierząt, usuwanie krzewów i ekspansywnej roślinności, w tym gatunków obcych i wspieranie populacji rodzimych gatunków zagrożonych.

Podstawą aktywności wielu organizacji pozarządowych jest działalność interwencyjna – przeciwdziałanie łamaniu prawa, inwestycjom i przedsięwzięciom prowadzonym w sposób szkodzący przyrodzie. Zwykle odbywa się to na drodze administracyjnej, poprzez udział w różnego rodzaju postępowaniach, ale w razie potrzeby także w oparciu o nieposłuszeństwo obywatelskie czy czynne protesty, jak w przypadku niedawnych wydarzeń w Puszczy Białowieskiej czy wcześniejszych akcji w Dolinie Rospudy.

Na działalność interwencyjną wielu organizacji składają się także szersze programy, np. prowadzony przez PTO Salamandra program zwalczania międzynarodowego handlu zwierzętami ginącymi i chronionymi oraz przestrzegania zapisów konwencji CITES czy prowadzone przez Klub Przyrodników i kilka innych organizacji interwencje dotyczące nieprzestrzegania prawa w działalności inwestycyjnej lub monitorowanie działalności organów administracji czy Lasów Państwowych w zakresie ochrony przyrody.

Organizacje pozarządowe prowadzą działalność wydawniczą, wydając miesięczniki (np. „Dziki Życie” wydawane przez Pracownię na Rzecz Wszystkich Istot), kwartalniki („Salamandra” PTO Salamandra czy „Przegląd Przyrodniczy” wydawany przez Klub Przyrodników), a także liczne opracowania książkowe. W wydawnictwie Klubu Przyrodników opublikowano ponad 100 pozycji książkowych dotyczących przyrody i jej ochrony, w tym kilka serii wydawniczych – monografie gatunków, poradniki ochrony przyrody i inne.

Wiele inicjatyw organizacji pozarządowych wspiera, a czasem zastępuje niewystarczające zaangażowanie Państwa w ochronę przyrody. Od kilku lat w reakcji na wzrastającą bierność organów państwowych w zakresie ochrony rezerwatowej, kilkanaście organizacji pozarządowych realizuje wspólny program rozwoju sieci rezerwatów w poszczególnych województwach i w kraju, inwentaryzując kwalifikujące się do ochrony obiekty oraz opracowując koncepcje i dokumentacje konieczne do ich ochrony.

Mimo wspólnych celów, współczesne Państwo nie wspiera organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną przyrody, a często, w reakcji na krytykę niedostatków ochrony administracyjnej czy działalność interwencyjną, postrzega organizacje jako elementy wrogie, utrudniające sprawną realizację przedsięwzięć gospodarczych. Od prawie 30 lat funkcjonowania prywatnych „ostoi przyrody” będących odpowiednikiem państwowych rezerwatów, nie wypracowano żadnych mechanizmów wspierania takiej działalności czy zwolnień podatkowych, wręcz przeciwnie, wprowadzono przepisy, które praktycznie uniemożliwiają organizacjom pozarządowym kupowanie cennych przyrodniczo gruntów w celu ich ochrony. Podejmowano także wiele prób ograniczenia wprowadzonych w latach 90. ubiegłego wieku możliwości uczestnictwa organizacji pozarządowych w procedurach administracyjnych dotyczących ochrony przyrody.

Do niedawna podstawą finansowania działalności wielu organizacji pozarządowych były projekty bazujące na funduszach przeznaczonych na ochronę przyrody. Od kilku lat znaczna ich część jest dla organizacji praktycznie niedostępna, głównie z uwagi na niekorzystne, niemożliwe do spełnienia przez podmioty niskobudżetowe, warunki dotowania.

Stosunkowo niewiele organizacji prowadzi działalność gospodarczą, z której zysk przeznaczany jest na realizację celów statutowych. Np. Klub Przyrodników opracowuje co roku kilkadziesiąt planów ochrony, dokumentacji i ekspertyz na zlecenie organów administracji państwowej i innych podmiotów, sprzedaje wydawnictwa oraz prowadzi gospodarstwo rolne. Znaczna część organizacji, będąc organizacjami pożytku publicznego, próbuje pozyskać wsparcie z 1% podatku, jednak są to przeważnie kwoty nieznaczące, nie pozwalające na realizację zakrojonych na szerszą skalę projektów.

Dla realizacji swoich celów organizacje pozarządowe skupiają się w formalne i nieformalne koalicje. Przykładem może być skupiająca kilkadziesiąt organizacji i osób Koalicja „Ratujmy Rzeki” przeciwstawiająca się rządowym planom kanalizacji głównych rzek Polski i nieprzestrzeganiu prawa ochrony przyrody w zakresie gospodarki wodnej.

W organizacjach pozarządowych aktywnych na polu ochrony przyrody działa w Polsce kilkadziesiąt tysięcy osób, jednak w większości jest to członkostwo bierne. Działalność społeczna wymaga dojrzałości społeczeństwa, wysokiego stopnia zaufania społecznego, rozwiniętej potrzeby aktywnego i twórczego spędzania wolnego czasu, umiejętności poświęcenia go dla dobra innych lub realizacji jakiejś idei. Wymaga też warunków prawnych, administracyjnych i finansowych tworzonych przez Państwo. W dziedzinie tej przeżywamy obecnie widoczny kryzys, jednak mimo niekorzystnego dla większości form aktywności społecznej okresu i mnożących się trudności, nie można mówić o kryzysie działalności organizacji pozarządowych. Paradoksalnie znaczne ograniczenie lub brak środków czy wroga postawa Państwa, powodują wzrost zaangażowania członków i sympatyków, a przecież dla skuteczności działań podejmowanych przez organizacje i trwałości ich efektów, właśnie to jest najważniejsze.